

جایگاه رهبری در قانون اساسی

شماره ۱۳، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹

اشاره

درس «ولایت فقیه» در کتاب دین و زندگی (۳) جایگاه ویژه‌ای دارد که باید به‌خوبی مورد بحث و گفت‌وگوی دانش‌آموزان و دبیران قرار گیرد. یکی از منابع اصلی این درس، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است. در قانون اساسی، اختیارات و مسئولیت‌های رهبری مشخص شده است. در این نوشتار، اصولی از قانون اساسی که به جایگاه رهبری می‌پردازد، آورده شده است.

اصول مرتبط با رهبری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

- اصل ۲: جمهوری اسلامی
- اصل ۵: ولایت فقیه عادل و باتقوا
- اصل ۵۷: قوای حاکم در جمهوری اسلامی
- اصل ۶۰: قوهی مجریه
- اصل ۹۱: شورای نگهبان
- اصل ۱۰۷: تعیین رهبر توسط خبرگان رهبری
- اصل ۱۰۹: شرایط و صفات رهبر
- اصل ۱۱۰: وظایف و اختیارات رهبر
- اصل ۱۱۱: فوت یا کناره‌گیری یا عزل رهبر
- اصل ۱۱۲: مجمع تشخیص مصلحت نظام
- اصل ۱۱۳: رئیس جمهور
- اصل ۱۳۱: فوت، عزل یا استعفای رئیس جمهور
- اصل ۱۴۲: دارایی رهبر، رئیس جمهور و مسئولین
- اصل ۱۵۷: رئیس قوهی قضائیه
- اصل ۱۷۵: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران
- اصل ۱۷۷: بازنگری در قانون اساسی

اصل ۲

- جمهوری اسلامی، نظامی است بر پایه‌ی ایمان به:
۱. خدای یکتا (لا اله الا الله) و اختصاص حاکمیت و تشریح به او و لزوم تسلیم در برابر امر او.
  ۲. وحی الهی و نقش بنیادی آن در بیان قوانین.
  ۳. معاد و نقش سازنده‌ی آن در سیر تکاملی انسان به سوی خدا.
  ۴. عدل خدا در خلقت و تشریح.
  ۵. امامت و رهبری مستمر و نقش اساسی آن در تداوم انقلاب اسلامی.
  ۶. کرامت و ارزش والای انسان و آزادی توأم با مسئولیت او در برابر خدا، که از راه:
    - الف) اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط بر اساس کتاب و سنت معصومین (سلام‌الله‌علیهم‌اجمعین)،
    - ب) استفاده از علوم، فنون و تجارب پیشرفته‌ی بشری و تلاش در پیشبرد آن‌ها،
    - ج) نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی، و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری،
    - د) قسط و عدل، استقلال سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، و هم‌بستگی ملی را تأمین می‌کند.

اصل ۵

در زمان غیبت ولی‌عصر (عجل‌الله‌تعالی فرجه) در جمهوری اسلامی ایران، ولایت امر و امامت امت بر عهده‌ی فقیه عادل و با تقوا، آگاه به زمان، شجاع، مدیر و مدبر است که طبق اصل یکصدوهفتم عهده‌دار آن می‌گردد.

اصل ۵۷

قوای حاکم در جمهوری اسلامی ایران عبارت‌اند از: قوهی مقننه، قوهی مجریه و قوهی قضائیه که زیر نظر ولایت مطلقه، امر و امامت امت بر طبق اصول آینده‌ی این قانون اعمال می‌گردند. این قوا مستقل از یکدیگرند.

اصل ۶۰

اعمال قوهی مجریه جز در اموری که در این قانون مستقیماً بر عهده‌ی رهبری گذارده شده، از طریق رئیس جمهور و وزراست.

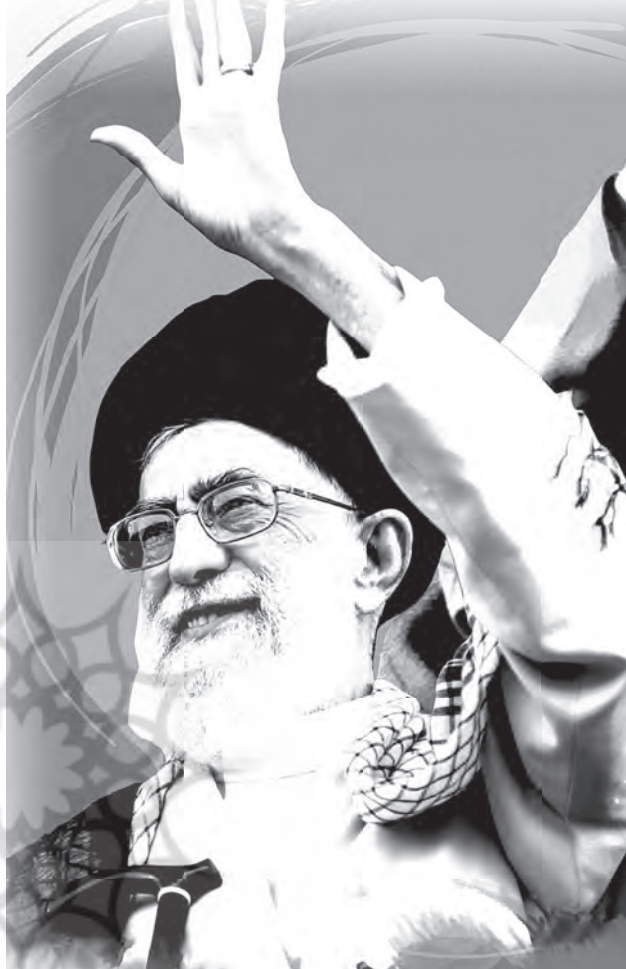
اصل ۹۱

به منظور پاس‌داری از احکام اسلام و قانون اساسی از نظر عدم مغایرت مصوبات مجلس شورای اسلامی با آن‌ها، شورایی به نام «شورای نگهبان» با ترکیب زیر تشکیل می‌شود:

۱. شش نفر از فقهای عادل و آگاه به مقتضیات زمان و مسائل روز. انتخاب این عده با مقام رهبری است.
۲. شش نفر حقوق‌دان، در رشته‌های مختلف حقوقی، از میان حقوق‌دانان مسلمانی که به‌وسیله‌ی رئیس قوهی قضائیه به مجلس شورای اسلامی معرفی می‌شوند و با رأی مجلس انتخاب می‌گردند.

اصل ۱۰۷

پس از مرجع عالی‌قدر تقلید و رهبر کبیر انقلاب جهانی اسلام و بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خمینی (قدس‌سزه‌الشریف) که از طرف اکثریت قاطع مردم به مرجعیت و رهبری شناخته و پذیرفته شدند، تعیین رهبر به عهده‌ی خبرگان منتخب مردم است. خبرگان رهبری، درباره‌ی همه‌ی فقهای واجد شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصدونهم، بررسی و مشورت می‌کنند هرگاه یکی از آنان را اعلم به احکام و موضوعات فقهی یا مسائل سیاسی و اجتماعی یا دارای مقبولیت عامه یا واجد برجستگی خاص در یکی از صفات مذکور در اصل یکصدونهم تشخیص دهند، او را به رهبری انتخاب می‌کنند. در غیر این صورت، یکی از آنان را به عنوان رهبر انتخاب و معرفی می‌نمایند. رهبر منتخب خبرگان، ولایت امر و همه‌ی مسئولیت‌های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت. رهبر در برابر قوانین با سایر افراد کشور مساوی است.

- الف) فقهای شورای نگهبان.
- ب) عالی‌ترین مقام قوه قضائیه.
- ج) رییس سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- د) رییس ستاد مشترک.
- ه) فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- و) فرماندهان عالی نیروهای نظامی و انتظامی.
- ۷. حل اختلاف و تنظیم روابط قوای سه‌گانه.
- ۸. حل معضلات نظام که از طرق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ۹. امضای حکم ریاست جمهوری پس از انتخاب مردم. صلاحیت داوطلبان ریاست جمهوری از جهت دارا بودن شرایطی که در این قانون می‌آید، باید قبل از انتخابات به تأیید شورای نگهبان و در دوره اول به تأیید رهبری برسد.
- ۱۰. عزل رییس جمهور با در نظر گرفتن مصالح کشور پس از حکم دیوان عالی کشور به تخلف وی، از وظایف قانونی، یا رأی مجلس شورای اسلامی به عدم کفایت وی بر اساس اصل هشتادونهم.
- ۱۱. عفو یا تخفیف مجازات محکومین در حدود موازین اسلامی، پس از پیشنهاد رییس قوه قضائیه.
- رهبر می‌تواند بعضی از وظایف و اختیارات خود را به شخص دیگری تفویض کند.

اصل ۱۱۱

هرگاه رهبر از انجام وظایف قانونی خود ناتوان شود، یا فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصدونهم گردد، یا معلوم شود از آغاز فاقد بعضی از شرایط بوده است، از مقام خود برکنار خواهد شد. تشخیص این امر به عهده‌ی خبرگان مذکور در اصل یکصدوهشتم می‌باشد. در صورت فوت یا کناره‌گیری یا عزل رهبر، خبرگان موظف‌اند در اسرع وقت نسبت به تعیین و معرفی رهبر جدید اقدام نمایند. تا هنگام معرفی رهبر، شورایی مرکب از رییس جمهور، رییس قوه‌ی قضائیه و یکی از فقهای شورای نگهبان به انتخاب مجمع تشخیص مصلحت نظام، همه‌ی وظایف رهبری را به‌طور موقت به عهده می‌گیرد و چنان‌چه در این مدت یکی از آنان به هر دلیل نتواند انجام وظیفه نماید، فرد دیگری به انتخاب مجمع، با حفظ اکثریت فقها، در شورا به جای وی منصوب می‌گردد. این شورا در خصوص وظایف بندهای ۱ و ۳ و ۵ و ۱۰ و قسمت‌های (د) و (ه) و (و) بند ۶ اصل یکصدودهم، پس از تصویب سه‌چهارم اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام اقدام می‌کند. هرگاه رهبر بر اثر بیماری یا حادثه‌ی دیگری موقتاً از انجام وظایف رهبری ناتوان شود، در این مدت شورای مذکور در این اصل

اصل ۱۰۹

شرایط و صفات رهبر:
 ۱. صلاحیت علمی لازم برای افتاء در ابواب مختلف فقه.
 ۲. عدالت و تقوای لازم برای رهبری امت اسلام.
 ۳. بینش صحیح سیاسی و اجتماعی، تدبیر، شجاعت، مدیریت و قدرت کافی برای رهبری.
 در صورت تعدد واجدین شرایط فوق، شخصی که دارای بینش فقهی و سیاسی قوی‌تر باشد، مقدم است.

اصل ۱۱۰

وظایف و اختیارات رهبر:
 ۱. تعیین سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی ایران پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام.
 ۲. نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی نظام.
 ۳. فرمان همه‌پرسی.
 ۴. فرماندهی کل نیروهای مسلح.
 ۵. اعلام جنگ و صلح و بسیج نیروها.
 ۶. نصب و عزل و قبول استعفا:

وظایف او را عهده‌دار خواهد بود.

قضایه تعیین می‌نماید که عالی‌ترین مقام قوه قضاییه است.

اصل ۱۱۲

مجمع تشخیص مصلحت نظام برای تشخیص مصلحت در مواردی که مصوبه‌ی مجلس شورای اسلامی را شورای نگهبان خلاف موازین شرع و یا قانون اساسی بداند و مجلس با در نظر گرفتن مصلحت نظام، نظر شورای نگهبان را تأمین نکند و مشاوره در اموری که رهبری به آنان ارجاع می‌دهد و سایر وظایفی که در این قانون ذکر شده است، به دستور رهبری تشکیل می‌شود. اعضای ثابت و متغیر این مجمع را مقام رهبری تعیین می‌نماید. مقررات مربوط به مجمع توسط خود اعضا تهیه و تصویب و به تأیید مقام رهبری خواهد رسید.

اصل ۱۷۵

در صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آزادی بیان و نشر افکار با رعایت موازین اسلامی و مصالح کشور باید تأمین گردد. نصب و عزل رییس سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران با مقام رهبری است و شورایی مرکب از نمایندگان رییس جمهور و رییس قوه‌ی قضاییه و مجلس شورای اسلامی (هر کدام دو نفر) بر این سازمان نظارت خواهند داشت. خطمشی و ترتیب اداره‌ی سازمان و نظارت بر آن را قانون معین می‌کند.

اصل ۱۱۳

پس از مقام رهبری، رییس جمهور عالی‌ترین مقام رسمی کشور است و مسئولیت اجرای قانون اساسی و ریاست قوه‌ی مجریه را جز در اموری که مستقیماً به رهبری مربوط می‌شود، بر عهده دارد.

اصل ۱۷۷

بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، در موارد ضروری به ترتیب زیر انجام می‌گیرد:
مقام رهبری پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام، طی حکمی خطاب به رییس جمهور موارد اصلاح یا متمیم قانون اساسی را به شورای بازنگری قانون اساسی با ترکیب زیر پیشنهاد می‌نماید:

اصل ۱۳۱

در صورت فوت، عزل، استعفا، غیبت یا بیماری بیش از دو ماه رییس جمهور و یا در موردی که مدت ریاست جمهوری پایان یافته و رییس جمهور جدید بر اثر موانعی هنوز انتخاب نشده و یا امور دیگری از این قبیل، معاون اول رییس جمهور با موافقت رهبری اختیارات و مسئولیت‌های وی را بر عهده می‌گیرد و شورایی متشکل از رییس مجلس و رییس قوه قضاییه و معاون اول رییس جمهور موظف است ترتیبی دهد که حداکثر ظرف مدت پنجاه روز، رییس جمهور جدید انتخاب شود. در صورت فوت معاون اول و یا امور دیگری که مانع انجام وظایف وی گردد و نیز در صورتی که رییس جمهور معاون اول نداشته باشد، مقام رهبری فرد دیگری را به جای او منصوب می‌کند.

۱. اعضای شورای نگهبان.
  ۲. رؤسای قوای سه‌گانه.
  ۳. اعضای ثابت مجمع تشخیص مصلحت نظام.
  ۴. پنج نفر از اعضای مجلس خبرگان رهبری.
  ۵. ده نفر به انتخاب مقام رهبری.
  ۶. سه نفر از هیئت وزیران.
  ۷. سه نفر از قوه قضاییه.
  ۸. ده نفر از نمایندگان مجلس شورای اسلامی.
  ۹. سه نفر از دانشگاهیان.
- شیوه‌ی کار و کیفیت انتخاب و شرایط آن را قانون معین می‌کند.

اصل ۱۴۲

دارایی رهبر، رییس جمهور، معاونان رییس جمهور، وزیران و همسر و فرزندان آنان، قبل و بعد از خدمت، توسط رییس قوه قضاییه رسیدگی می‌شود که برخلاف حق، افزایش نیافته باشد.

مصوبات شورا پس از تأیید و امضای مقام رهبری باید از طریق مراجعه به آرای عمومی به تصویب اکثریت مطلق شرکت کنندگان در همه‌پرسی برسد.

اصل ۱۵۷

به منظور انجام مسئولیت‌های قوه قضاییه در کلیه‌ی امور قضایی و اداری و اجرایی مقام رهبری یک‌نفر مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی و مدیر و مدبر را برای مدت پنج سال به عنوان رییس قوه